

**ТЕРИТОРІАЛЬНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ ГУСЯТИНСЬКОГО
РАЙОНУ**

Б. Б. Гавришок

Gavrishok_B@ukr.net

*Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна*

Земля протягом багатьох століть залишалася головним ресурсом держави, джерелом добробуту і процвітання населення. Інтенсивні темпи росту населення та викликана ними необхідність інтенсифікації сільськогосподарського виробництва потребують збільшення площі орних земель. Масштабне аграрне освоєння територій, окрім позитивних наслідків, призводить до деградації ґрунтового покриву. З кожним роком проблема деградації земельних ресурсів в Україні стає дедалі актуальнішою. Вирішення зазначених проблем потребує детального аналізу особливостей територіальної та функціональної структури сільськогосподарського землекористування на рівні адміністративних районів.

Вивченню землекористування України чи окремих її великих регіонів присвячені роботи Заячука М. Д. (1998), Кіпчача Ф. Я. (2010), Сухого П. О. [5], Третяка А. М. (2005) та ін. В усіх згаданих роботах значна увага приділена сільськогосподарському землекористуванню. Використання земельних ресурсів в межах Товтровою пасма, зокрема й на території Гусятинського району, розглядалось у роботах Москалюк К. Л. (2009) та Гавришка Б. Б. (2015).

Об'єкт дослідження – сільськогосподарські угіддя Гусятинського району. *Предметом дослідження* є сучасний стан сільськогосподарських угідь Гусятинського району, особливості їх використання та шляхи оптимізації.

Метою роботи є аналіз і оцінка сучасного стану та особливостей використання сільськогосподарських угідь Гусятинського району, виявлення геопросторових закономірностей їх розподілу, шляхів трансформації та оптимізації структури.

Для дослідження геопросторових особливостей сучасного стану сільськогосподарського землекористування Гусятинського району використовувались відомості Державного земельного агентства в Тернопільській області (б-зем форму), статистичні матеріали ГУС в

Тернопільській області та власні польові спостереження.

Результатом масштабного розвитку аграрного виробництва в регіоні є формування сільськогосподарських ландшафтів у якості фонових. Г.І.Денисик [2] стверджує, що сільськогосподарські ландшафти є основою подальшого розширення площ інших класів антропогенних комплексів. Специфікою польових ландшафтів є те, що агрофітоценоз і агробіоценоз, співпадаючи за просторовими межами, відрізняються за часом існування.

Структура земельного фонду Гусятинського району не раціональна. Провідна роль у ній належить сільськогосподарським угіддям. Станом на 1 січня 2015 р. [3] сільськогосподарські угіддя займали 76126,64 га, з них 66879,67 га (тобто 87,9%) становила рілля. Основною проблемою землекористування є еродованість ріллі. Розвиткові ерозійних процесів сприяють надмірне розорювання схилів і використання важкої сільськогосподарської техніки. Це зумовлює погіршення водно-фізичних властивостей ґрунтів, що в умовах розчленованого рельєфу викликає активізацію ерозійних процесів.

У процесі господарського використання і освоєння земель одні види угідь переходять в інші. Це відбувається, головним чином, внаслідок проведення меліоративних та агротехнічних заходів. Так, перелоги після оранки перетворюються у рілля, рілля, в свою чергу, може бути зайнята багаторічними насадженнями тощо. Площа сільськогосподарських угідь повільно, але неухильно скорочується внаслідок деградації ґрунтового покриву та зміни цільового призначення окремих ділянок.

Найбільшу площу сільськогосподарських угідь бачимо в межах Малолуківської, Коцюбинецької, Вільхівчицької сільських рад, Гримайлівської селищної та Хоростківської міської ради, а найменшу в межах Саджівецької, Майданівської, Жабинецької сільських та Гусятинської міської ради (рис. 1).

Сіножаті і пасовища в структурі земель Гусятинського району займають відносно невеликі площі і розподілені вкрай нерівномірно. Часто до цієї категорії потрапляють землі заплав, а також стрімких схилів і вершин товтр, які неможливо використати для інших сільськогосподарських потреб. Частина таких земель в регіоні найбільша на півночі та південному-заході. Найменші в районі площі (менше 5%) зайняті багаторічними насадженнями, переважно садами.

Інтенсивна господарська діяльність зумовила різкі зміни природних ландшафтів, передусім створення великих орних масивів,

що супроводжується знищенням природної рослинності. Найвищою сільськогосподарською освоєністю (понад 90%) характеризуються території Зеленівської, Товстенської, Малобірківської, Клівинської, Хлопівської, Увислівської, Жабинецької сільських рад, а найнижчі значення цього показника характерні для Вікнянської, Саджівецької,

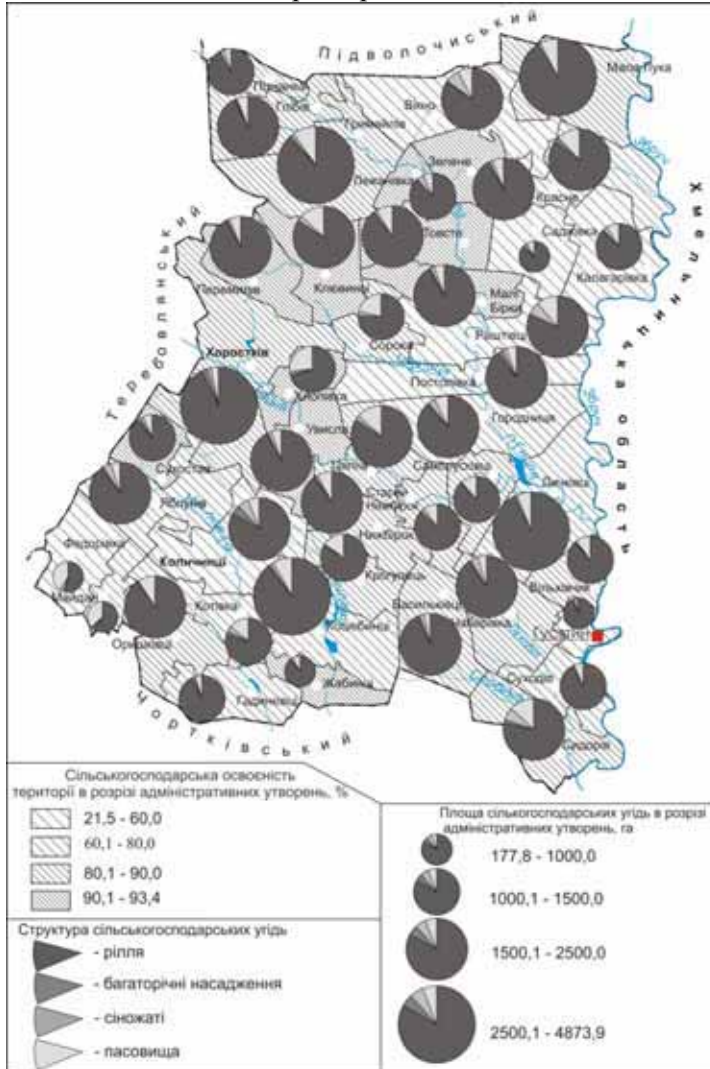

Рис.1. Структура та площа сільськогосподарських угідь (побудовано автором за даними [3])

Калагарівської, Раштовецької, Постолівської, Федорівської сільрад та Копичинецької міської ради. Тут цей показник становить менше 60%.

Сільськогосподарська освоєність і розораність території є одними із головних факторів, що дестабілізують екологічну ситуацію в районі. Надмірне розорювання земель, в тому числі і схилених, призвело до порушення екологічно збалансованого співвідношення площ у структурі земельного фонду, що негативно позначилося на стійкості ландшафтів. Найбільш загрозливі явища спостерігаються в ґрунтовому покриві, який значно деградований і таким чином виведено з ладу значні площі земель.

Структура сільськогосподарських угідь (рис.1) свідчить про високий рівень їх розораності, що з одного боку, характеризує інтенсивне використання землі в сільському господарстві, а з іншого – демонструє необхідність відповідних заходів щодо захисту земель.

У розподілі орних земель в межах регіону дослідження простежуються чіткі територіальні закономірності. Найвищі показники розораності (80 – 86%) характерні для північно-західної окраїни території дослідження, що знаходяться в межах Глібівської, Товстенської, Зеленівської, Малобірківської, Увислівської, Сухоставської та Перемилівської сільських рад.

Нерозораними залишилися лише ті ділянки, оранка яких фізично неможлива. Вони займають значні площі на території Саджівецької, Сороківської, Федорівської сільських рад та Гусятинської селищної ради. Тут показник розораності не перевищує 40%. Така ситуація є вкрай негативною і потребує змін у структурі угідь, особливо з огляду на можливість розширення у цьому напрямі території природного заповідника «Медобори».

Ми також вивчали забезпеченість ріллею населення району в розрізі сільських рад. З цією метою опрацювали статистичні дані. Найбільша частка ріллі, що припадає на одного жителя, спостерігається в Малолуцькій (3,21 га) і Пізнанській (3,19 га), а також Лежанівській (2,84 га), Товстенській (2,66 га), Малобірківській (2,35 га), Красненській (2,13 га) сільських радах. Найменша забезпеченість орними землями характерна для Гусятинської селищної ради, де цей показник становить 0,02 га/особу, Копичинецької та Хоростківської міських рад із показниками 0,24 га та 0,65 га, а також низки сільських рад: Яблунівська (0,85 га), Федорівська (0,87 га), Орішківська (0,88 га), Гадинківська (0,90 га), Котівська (0,93 га), Хлопівська (1,00 га), Сухоставська (1,02 га), Нижбірківська (1,05 га).

Протягом останніх 20 років, відбувся розпад колективних господарств і, зокрема, занепад тваринницьких ферм, а також стрімке зменшення поголів'я ВРХ в Гусятинському районі. Це вплинуло на структуру посівних площ. Знизилась потреба у кормах для ВРХ, а отже й площі посівів кормових трав. Змінилися підходи до сівозмін. Практично всі орні землі стали приватною власністю і, як правило, перебувають, в оренді у агрохолдингів або місцевих фермерів. У структурі посівних площ (за даними ГУС) спостерігається зростання ролі зернових і технічних культур.

У структурі посівних площ сільськогосподарських культур найбільшу частку займають зернові культури (61 %), набагато меншу технічні (24 %), картопля і овочеві культури (12 %) і лише 3 % відведено під кормові культури.

Зернові культури є домінуючими в посівах при вирощуванні продукції рослинництва. Найбільша площа зайнята під посівами пшениці, яка є традиційно найважливішою зерною культурою в Україні і на чорноземах дає добрі врожаї. Друге місце посідають посіви кукурудзи. Серед технічних культур найбільша площа зайнята цукровими буряками. Значні площі вкриті також ріпаком та соєю.

Результатом бездумного реформування сільського господарства в регіоні за останні 20 років було втрачено систему сівозмін, практично припинено внесення органічних добрив. Частина полів, на яких в часи колгоспів планувались ґрунтозахисні сівозміни були роздані під городи, що унеможливило оранку впоперек схилів. виправити це без негативних соціальних наслідків практично не можливо до тих пір, поки ці наділи будуть використовуватись. В результаті занепаду тваринницьких комплексів із сівозмін «випали» багаторічні трави. Фермерство в регіоні значного розвитку так і не набуло, а більшість паїв потрапили в оренду до великотоварних господарств рослинницького спрямування, що активно використовують мінеральні добрива, отрутохімікати та важку сільськогосподарську техніку.

В контексті сталого розвитку регіону вважаємо за доцільне стимулювати розвиток тваринництва. Потреба в кормовій базі призведе до залуження схилів крутизною понад 5° і вилучення змитих земель з активного обробітку, дозволить ввести в сівозміни кормові трави. Додатковою передумовою для розвитку м'ясного тваринництва в регіоні є існування спиртзаводу та цукрового заводу у м. Хоросткові. Відходи цих підприємств раніше успішно використовувались як кормова база для відгодівельних тваринницьких комплексів. На даний

час такі відходи є додатковим чинником ускладнення екологічної ситуації. Головне завдання рослинництва – зниження розораності і консервація малопродуктивних земель. Повне припинення господарської діяльності на будь-яких ділянках після їх розпаювання та приватизації є неможливим, а тому доцільно переводити їх в сіножаті чи пасовища.

Важливим завданням для оптимізації структури земельних ресурсів Гусятинського району вважаємо збільшення площі лісів до науково обґрунтованого рівня шляхом формування лісокультур на прилеглих до лісових масивів схилових землях та перелогах. Для цього необхідна розробка відповідної правової бази, адже більшість земель є приватною власністю.

На сьогодні існує можливість заліснити перелоги західніше лісового урочища «Стінка» та включити до складу лісового фонду пасовища, що розміщені південніше згаданого лісу. Сільськогосподарське виробництво на цих землях не ведеться і спостерігається поступова лісова експансія за рахунок піонерних порід. Можливість передачі їх лісгоспу існує, адже вони не розпайовані і ненадані у користування.

Аналіз стану земельних ресурсів засвідчує існування широкого спектру геоecологічних проблем: надмірної розораності, недостатньої забезпеченості ґрунтів поживними речовинами і наявності значних площ порушених земель. Для оптимізації використання земель регіону необхідно забезпечити раціональне співвідношення різних категорій земель у структурі земельного фонду. Подальші дослідження варто зосередити на детальному аналізі структури посівних площ та розробці конкретних рекомендацій використання схилових земель Гусятинського району в сучасних умовах.

Список використаних джерел:

1. Гавришок Б.Б. *Особливості природокористування в Подільських Товтрах [Текст]: монографія / Б. Б. Гавришок, М. Я. Сивий. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – 260 с.*
2. Денисик Г.І. *Антропогенні ландшафти Правобережної України [Текст] / Г. І. Денисик. – Вінниця: Арбат, 1998. – 289 с.*
3. *Звіт про наявність земель та розподіл їх по землекористувачах, власниках землі та угіддях Гусятинського району) [Текст]. – Гусятин, 2014.–182 с.*
4. *Сільське господарство Тернопільської області за 2014 рік [Текст]. Статистичний збірник / за ред. П.З. Сави – Тернопіль, 2015. – 207 с.*
5. Сухий П.О. *Агропродовольчий комплекс Західноукраїнського регіону [Текст]: монографія / Петро Олексійович Сухий. – Чернівці: Рута, 2008. – 400 с.*